

BORAN BERČIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci
boran.bercic@ffri.uniri.hr

Istinито postojanje^{1,2,3}

Sažetak

Na više mjesta u svom opusu Lino Veljak tvrdi da *ljudsko postojanje može biti istinito ili neistinito*. U tome slijedi Gaju Petrovića i Milana Kangrgu. Ideja je da je naše postojanje istinito akko realiziramo svoje kreativne potencijale. Ovo je svakako lijepa i humana ideja. Međutim, istina je semantička relacija. Ono što može biti istinito ili neistinito jesu rečenice, sudovi ili vjerovanja (semantička istina). Stoga je pitanje je li naše postojanje nešto što može biti istinito ili neistinito (ontološka istina). Načelno, tri su mogućnosti. (1) Semantička i ontološka istina isti su pojam i stoje za isto svojstvo. (2) Semantička istina je istina u primarnom i doslovnom značenju, a ontološka istina je istina u sekundarnom i metaforičkom značenju. (3) Iako imaju isti etimološki korijen, i obje izražavaju nekakvo podudaranje, semantička i ontološka istina različiti su pojmovi i stoje za različita svojstva. U ovom članku nastojim pokazati da je (3) točan odgovor, da su *istinito* i *istinsko* različiti pojmovi koji stoje za različita svojstva te da se zbog toga ne može govoriti o *istinitom postojanju*, barem ne u doslovnom značenju.

U suvremenim filozofskim raspravama u pravilu se pretpostavlja da je istina *semantička relacija* između suda i stanja stvari u svijetu ili eventualno *epistemička* relacija između vjerovanja i stanja stvari u svijetu. (Glanzberg 2018a; Glanzberg 2018b; Horwich 1994; Lynch 2001; Kirkham 1995; Künne 2003; Blackburn 2018; itd.) Pri tome se zanemaruju ostale upotrebe termina *istina* i srodnih termina kao što su *istinski*, *uistinu*, *doista*, itd. U skladu s ovom pretpostavkom, ostale upotrebe *istine* i srodnih termina možemo ili (1) odbaciti kao nepreciznosti svakodnevnog govora, ili ih (2) smatrati sekundarnim, deriviranim i metaforičkim upotrebama koje svoje značenje duguju primarnom smislu istine kao semantičke relacije, ili (3) smatrati da oni imaju srodna, ali ipak različita značenja te da stoga zapravo ni ne govore o istini.

¹ Ovaj rad financiralo je Sveučilište u Rijeci projektom *Metametafizika*, broj uniri-human-18-239.

² Izraz *istinito postojanje* zapravo je negramatički jer postojanje nije nešto što može biti istinito ili neistinito. No ovaj izraz točno izražava ono o čemu se govori u tekstu. Kao što ćemo vidjeti, može se govoriti o istinitosti postojanja, ali samo u metaforičkom smislu. Ako se izraz shvati doslovno, on predstavlja kategorijalnu pogrešku.

³ Zahvaljujem Martini Blečić na komentarima i sugestijama.

Lino Veljak ne prihvaća ovu pretpostavku ni njene posljedice. On smatra da *pojam istine ne obuhvaća samo semantičku relaciju nego da je širi od toga i da obuhvaća više*. On smatra da pojam istine obuhvaća i *ljudsko postojanje*. Dakle, Veljak smatra da *i ljudsko postojanje može biti istinito ili neistinito*. To je teza koju ćemo pokušati raspraviti u ovome članku. Inače, Veljak ima više zanimljivih uvida o prirodi istine, no u ovom radu fokusirat ćemo se samo na ovaj.⁴ U članku »S onu stranu dogmatizma i relativizma« iz 2012. Veljak kaže:

»Naposljetku, istina nije tek stvar teorije (ili, uže, logike i teorije spoznaje, gdje se ona promatra kao svojstvo nekoga iskaza), nego i života, ljudske zbiljnosti.« (Veljak 2012: 451)

Pri tome se Veljak vodi stavovima Gaje Petrovića i Milana Kangrga, vodećih zastupnika *praxis*-filozofije. Izvor i ideju vrlo jasno i informativno izlaže u fusnoti:

»Prikladnu formulaciju daje Gajo Petrović: 'Ne mogu samo sudovi biti istiniti ili neistiniti, nego također i čovjekovo bivstvovanje... Čovjek bivstvuje istinito ili neistinito u zavisnosti od toga da li živi na nivou svojih stvaralačkih ljudskih mogućnosti, u otvorenosti za bivstvovanje kao takvo' (G. Petrović, *Mišljenje revolucije*, Naprijed – Nolit, Zagreb – Beograd 1986., str. 117). U sličnom duhu piše i Milan Kangrga: 'I problem istine i problem ideologije ne može [se] razmatrati isključivo kao pitanje *istinite spoznaje*, a niti kao pitanje *istinitosti ili pravilnosti suda o predmetu*, o njegovom podudaranju s predmetom (u gnoseologiji i logici, bilo formalnoj ili sadržinskoj ili simboličkoj ili logistici, itd.), već je pitanje *istinskog* (svjesnog, spoznajnog istovremeno) *opstojanja*' (M. Kangrga, *Misao i zbilja*, Naprijed, Zagreb 1989., str. 112).« (Veljak 2012: 451, fn. 29)

Dakle, ideja je da istina nije samo *svojstvo sudova* (rečenica, vjerovanja, itd.) nego i *svojstvo ljudskog postojanja*. Tvrdi se da i naše postojanje može biti istinito ili neistinito. Prema ovoj slici, pored *semantičke istine*, postoji i *egzistencijalna istina*.⁵ Ideja egzistencijalne istine dobro je izražena u engle-

⁴ Na primjer, Veljak smatra da realizam nije neistinit, nego da je nezanimljiv i neplodan. On se pita: »Tko što ima od toga što je istinit ili neistinit iskaz o tome što se dogodilo prije nekoliko milijardi godina u nekom udaljenom kutku svemira?« Smatra da istina mora biti istina *za nas*. Da bi istina doista bila istina, mi moramo moći s njome nešto učiniti. (Iz privatne korespondencije od 30. 6. 2014.) Zanimljivo je da su isti uvid imali i američki pragmatisti kada su kritizirali korespondencijsku teoriju istine. Stoga možemo reći da su Veljakovi stavovi o istini, u ovom aspektu, pragmatičko-epistemički. S druge strane, njegovi su stavovi antirealistički. Kritizirajući teoriju odraza, Veljak tvrdi da spoznaja ne može biti pasivni odraz stvarnosti, nego da subjekt mora biti aktivan u procesu spoznaje, čak u smislu da konstituira stvarnost koju spoznaje. Ovo Veljakovo gledište detaljno sam analizirao i kritizirao u članku »O aktivnom subjektu: ogled iz filozofije percepcije« (Berčić 2014).

⁵ Ovdje treba napomenuti da rječnička definicija istine navodi samo istinu u semantičkom ili epistemičkom smislu, ne i istinu u egzistencijalnom smislu. U mrežnom izdanju *Školskog rječnika hrvatskog jezika* iz 2013. stoji da je istina »ono što odgovara stvarnosti, činjenicama, iskustvu, što

skom jeziku izrazom *true to oneself*. Iako u hrvatskom ne postoji doslovni prijevod ovog izraza, ideja je jasna i mi je itekako možemo razumjeti.⁶ Netko je istinit prema samome sebi akko djeluje u skladu sa svojim *pravim ja*, ili akko djeluje u skladu sa svojim *uvjerenjima i vrijednostima*. Ili, kao što smo vidjeli u gore navedenom citatu Petrovića, akko »živi na nivou svojih stvaralačkih ljudskih mogućnosti«. U hrvatskom se uglavnom koristi izvedenica *istinski*. Tako kažemo da je netko *istinski* patriot ili *istinski* zaljubljenik u prirodu. Ovdje se *istinski* koristi u smislu *pravi, stvarni, onakav kakav treba biti*, itd.

Moglo bi se reći da u nekom općem smislu Veljakov stav ima uporište u filozofskoj tradiciji. Skolastici su razlikovali *logičku istinu (veritas logica)* od *ontološke istine (veritas ontologica)*. Logička je istina svojstvo suda da odgovara činjenicama u svijetu, dok bi ontološka istina bila svojstvo samog predmeta da je pojmljiv, tj. da odgovara svom pojmu u Božjem umu. U sličnom je smislu i Hegel u *Znanosti logike* tvrdio da sâm predmet može biti istinit u smislu da odgovara svom pojmu. U tom bi smislu nož koji dobro reže bio *istinit* nož jer odgovara svom pojmu, jabuka koja nije trula bila bi *istinita* jabuka jer odgovara svom pojmu, prijatelj koji vas ne napušta u nevolji bio bi *istinit* prijatelj, itd. Ukratko, to bi bilo svojstvo predmeta koje označavamo izrazima kao što su *istinski, pravi, zbiljski, stvarni*, itd. Dakle, moglo bi se reći da u povijesti filozofije (barem kod skolastika i kod Hegela) možemo naći razumijevanje istine koje bi moglo poslužiti kao osnova za Veljakovu ideju egzistencijalne istine.

Ideju egzistencijalne istine zastupaju još neki autori. U knjizi *Konačni um* H. M. Baumgartner kaže:

»Izvorno pitanje o istini je pitanje o sveukupnosti onoga što možemo pouzdano znati o sebi i svijetu, onoga u što se možemo pouzdati. Istinito je ono što je valjano, što je pouzdano, što vrijedi. Upravo stoga možemo jednako korektno govoriti o istinskom prijatelju kao i o istinitoj iskazu, ili o istinitoj zgodu.« (Baumgartner 1998: 167)⁷

Na koncu, kada je Isus rekao: »Ja sam Put i Istina i Život« (Iv 14,6), može se pretpostaviti da je imao na umu istinu u egzistencijalnom smislu, a ne u

---

nije izmišljeno«. U *Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1967. stoji da je istina »ono što odgovara stvarnosti, što je u skladu sa zbiljom, stvarno stanje stvari; tvrđenje, saopćenje u kojem se neki događaj ili neka stvar iznose onakvi kakvi su« (G-K, str. 301). Već bi i sama činjenica da rječnici ne spominju istinu u egzistencijalnom smislu mogla biti dovoljna da presudi u ovom sporu, no filozofima treba dopustiti da po potrebi svoje ideje šire i preko granica rječnika. Na koncu, ako naše postojanje može biti istinito ili neistinito, onda to trebamo znati i o tome voditi računa, ma što navodili rječnici.

⁶ Najbliži izraz u duhu hrvatskog možda bi bio *vjeran sebi*.

⁷ Stav navodi Fahrudin Novalić u radu »Smisao istine« (Novalić 2012).

semantičkom.⁸ Vjerojatno nije htio reći: »Ja sam semantička relacija između suda i odgovarajućeg stanja stvari!«. Govoreći o ovoj poznatoj izjavi, Milan Gelo kaže:

»Pitanje o istini nije prepušteno samo nekoj grani znanosti niti samo epistemologija ima pravo govoriti o istini, već pitanje o istini zadire duboko u čovjekovu egzistenciju.« (Gelo 2012/13: 49)

Ovdje vidimo da autori koji dolaze iz različitih intelektualnih miljea (Veljak, Petrović i Kangrga su marksisti, Baumgartneru i Novaliću pozadina je njemački idealizam, Galo je kršćanski teolog) zastupaju istu tezu: pored semantičke istine postoji i *egzistencijalna istina!* Drugim riječima, *ljudsko postojanje je nešto što može biti istinito ili neistinito.*

Pitanje je jesu li Veljak i ostali zastupnici teze o egzistencijalnoj istini u pravu ili nisu? U nekom smislu očito jesu. Vidjeli smo da se u nekom smislu može govoriti o istini ljudskog postojanja. Može se reći da *istinski* postoji netko tko živi i djeluje u skladu s vlastitim uvjerenjima i vrijednostima.⁹ Međutim, pitanje je jesu li *istinitost suda* (semantičko i epistemološko svojstvo suda da odgovara činjenicama u svijetu) i *istinskost ljudskog postojanja* (psihološko i etičko svojstvo čovjeka da živi u skladu sa svojim uvjerenjima i vrijednostima) *jedna te ista stvar* ili *su to dvije različite stvari?* Drugim riječima, pitanje je dijele li doista semantička istina i egzistencijalna istina neko duboko i važno svojstvo ili je jedino što ih veže zapravo samo logička pogreška *ekvivokacije* (iz toga što se koristi ista riječ zaključuje se da se radi o istoj stvari)? Vidjeli smo, istina je svojstvo suda. Dakle, pitanje je može li u ne-metaforičkom i doslovnom smislu ujedno biti i svojstvo ljudskog postojanja? Radi li se tu o dubokom i važnom uvidu u prirodu ljudskog postojanja ili naprosto o *kategorijalnoj pogreški* (gdje se nekoj vrsti stvari pripisuje ili odriče svojstvo koje ta vrsta stvari uopće ne može imati). Dakle, načelno, tri su opcije:

- (1) Semantička istina i egzistencijalna istina imaju isto značenje i stoje za isto svojstvo.
- (2) Semantička istina i egzistencijalna istina imaju različita značenja i stoje za različita svojstva.

⁸ Ovdje ćemo zanemariti *Put* i *Život* i fokusirati se na *Istinu*.

⁹ Jasno, ideja istinskog postojanja je itekako otvorena za daljnju raspravu. Za početak, pitanje je da li istinski postoji onaj tko djeluje u skladu s *uvjerenjima koja de facto ima* ili onaj tko djeluje u skladu s *uvjerenjima koja bi trebao imati*. Problem je u tome što prva opcija dozvoljava bilo što, a druga pretpostavlja kompletnu i istinitu moralnu teoriju.

- (3) Semantička istina ima primarno i doslovno značenje, a egzistencijalna istina ima sekundarno i metaforičko značenje

Raspraviti ćemo ove teze. Pokušat ćemo ih prikazati u najboljem svjetlu i ponuditi najjače argumente za i protiv.

- (1) Ako *istinitost* i *istinskost* imaju isto značenje i stoje za isto svojstvo, onda *istina mora biti neko općenitije svojstvo koje može biti instancirano i u sudovima koje tvrdimo i u životima koje živimo*. Dakle, to bi moralo biti svojstvo koje, s jedne strane, imaju i sudovi koji točno opisuju stvarnost o kojoj govore i, s druge strane, ispunjeni i smisleni ljudski životi. No koje bi to svojstvo moglo biti? Koje bi svojstvo moglo biti zajedničko toliko različitim stvarima? Na primjerima *istin-skog* patriota i *istinskog* ljubitelja prirode vidjeli smo da bi to moglo biti neko vrlo općenito normativno svojstvo, na primjer, *svojstvo da jesu onakvi kakvi bi trebali biti*. Budući da sudovi postoje zato da bi se njima opisao svijet (to je njihova bit i svrha), možemo reći da istiniti sudovi jesu oni koji su takvi kakvi bi sudovi trebali biti, a da neistiniti sudovi nisu onakvi kakvi bi sudovi trebali biti. To bi bilo svojstvo koje bi bilo zajedničko istinitim sudovima i smislenim životima. Drugim riječima, to bi bilo svojstvo koje bi bilo zajedničko semantičkoj istini i egzistencijalnoj istini. Dakle, možemo zaključiti:

x je istinit akko je x onakav kakav treba biti.

Iskaz da je x onakvo kakvo treba biti značenjski je vrlo blizak, ako ne i identičan, iskazu da je x *pravo*. *Pravo* x je ono x koje dobro vrši svoju funkciju, ili ono x koje odgovara svojoj biti. Smisao prijatelja jest da vas ne napusti u nevolji i zato je *pravi* prijatelj onaj koji vas ne napušta u nevolji. Smisao suda jest da točno opisuje svijet i zato je *pravi* sud onaj koji točno opisuje svijet.

Međutim, problem sa svojstvom *biti pravi* ili *biti onakav kao što treba biti* jest u tome što je ono toliko *općenito* da uopće nije jasno u čemu bi se moglo sastojati. Razmotrimo vrlo slično opće-normativno svojstvo *dobar*. I ono se suočava s istim problemom. Jasno je da čovjek, kamion i breskva mogu biti dobri ili loši. No ono što čovjeka čini dobrim čovjekom toliko je različito od onoga što kamion čini dobrim kamionom i onoga što breskvu čini dobrom breskvom da je nemoguće pronaći ikakvo jedinstveno svojstvo koje bi bilo zajedničko svim tim stvarima. Dobro-čineće-karakteristike pojedinih stvari toliko se razlikuju da ne predstavljaju jedinstveno svojstvo. Isto vrijedi i za *istinu*. Ono što sud čini istinitim i ono što ljudsko postojanje čini istinitim toliko je različito da to ne može biti jedinstveno svojstvo. Shodno tome, izraz *istina* ne može imati isto značenje u oba slučaja.

(2) Veljak i ostali zastupnici teze o egzistencijalnoj istini zavedeni su činjenicom da *istinito* i *istinsko* imaju isti etimološki korijen i da su njihova značenja bliska. Zbog toga oni pogrešno tvrde da ti izrazi imaju isto značenje i da stoje za isto svojstvo.¹⁰ No iako imaju isti etimološki korijen i iako su njihova značenja bliska, izrazi *istinito* i *istinsko* nemaju isto značenje. Njihova su značenja različita! Tu Veljak i ostali zastupnici teze o egzistencijalnoj istini naprosto griješe. Semantička istina i egzistencijalna istina nisu ista stvar. To su dvije različite stvari! Je li neki sud *istinit* stvar je semantike i epistemologije. Je li nečije postojanje *istinsko* stvar je psihologije i etike.

I izrazi *istovjetno* i *istinito* isto tako imaju isti etimološki korijen i bliska značenja, no jasno je da nemaju isto značenje. Prvi izraz stoji za relaciju koju svaki predmet ima prema samome sebi dok drugi stoji za relaciju koju sud ima prema odgovarajućem stanju stvari. To su očito dvije različite stvari.

Izrazi *istinit*, *istinski*, *istovjetni*, itd. imaju istu etimologiju (Skok 1971: 732; Gluhak 1993: 279; Knežević 1991: 214). No iako imaju istu etimologiju i iako su značenski bliski, njihova su značenja različita. Jezičnom praksom njihova su se značenja s vremenom diferencirala i sada su različita. Značenska je diferencijacija prirodan i koristan proces koji nam pomaže da jasnije i preciznije govorimo i mislimo. Zbog toga mi filozofi, kao i svi drugi govornici, trebamo prihvatiti ishode značenske diferencijacije i ne brkati izraze koji su dugotrajnom upotrebom poprimili srodna, ali ipak različita značenja.

Ista je stvar i u drugim jezicima. U talijanskom postoje izrazi *vero*, *davvero* i *da vero*. *Vero* znači *istinito*; *davvero* znači *uistinu*, *doista*, *zbilja*; *da vero* znači *pravo*, *stvarno*. Iako se radi o istoj riječi, izrazi imaju različito značenje. Izraz *da vero uomo* znači *pravi čovjek*. Smisao u kojem netko jest ili nije pravi čovjek različit je od smisla u kojem neki sud jest ili nije istinit. U engleskom se riječ *true* koristi u oba smisla. Možemo govoriti o *true proposition*, a možemo za nekoga reći da je *true man*. Iako se u oba slučaja koristi ista riječ, ona ima različita značenja. Ovisno o kontekstu, ista riječ izražava različite pojmove. U prvom slučaju govorimo o *istini*, a u drugom o *istinskosti*. U duhu hrvatskog jezika trebalo bi reći da u prvom slučaju govorimo o *istinitom sudu*, a u drugom slučaju o *pravom čovjeku*.

¹⁰ U ovom članku Veljaka sam prikazao kao zastupnika opcije (1). Doista, njegove formulacije na više mjesta podupiru upravo takvo shvaćanje. Međutim, neke njegove formulacije sugeriraju da zapravo zastupa opciju (2). U članku »Pojam istine u djelu Gaje Petrovića« (Veljak 2001) Veljak navodi stav Gaje Petrovića: »Ako kažemo da je praksa čovjekova istina ili da je istinito življenje – življenje u revolucionarnom mijenjanju svijeta, onda je tu riječ o onoj istini koja je svojstvo čovjeka, a ne o onoj koja je svojstvo mišljenja i napose suda.« U ovoj se formulaciji jasno tvrdi da su istina suda i istina čovjekovog postojanja različita svojstva.

Ljudsko *postojanje* ne može biti istinito ili neistinito. Ono nije vrsta stvari koje može biti istinita ili neistinita. Ono naprosto *jest*. Ono je činjenica. Kao i bilo koja druga činjenica, ono ne može imati istinosnu vrijednost. Iskazi o ljudskom postojanju mogu biti istiniti ili neistiniti, ali ne i samo ljudsko postojanje. *Postojanje* nečega samo po sebi ne može biti ni istinito ni neistinito. Ono što može biti istinito ili neistinito jesu *iskazi* ili *sudovi* o tome što postoji. Činjenica da je Učka visoka 1400 metara jest činjenica i ne može biti istinita ili neistinita.¹¹ *Iskaz* ili *sud* da je Učka visoka 1400 metara jest ono što može biti istinito ili neistinito.

Isto vrijedi i za ljudsko *djelovanje*. Ono može biti primjereno ili neprikladno, ispravno ili pogrešno, promišljeno ili nepromišljeno, itd., ali ne može biti istinito ili neistinito. Izraz *true to oneself* ima dvije komponente. On znači da (i) netko ima istinita vjerovanja o samome sebi (svojim vrijednostima, preferencijama, karakteru, itd.)¹² i da (ii) doista djeluje u skladu s njima.¹³ Element posjedovanja istinitih vjerovanja o samome sebi u potpunosti je stvar istine kao semantičke relacije; to znači da ne obmanjuje samoga sebe, da ne laže samome sebi, itd. S druge strane, element snage, volje i odlučnosti da se doista djeluje u skladu s vlastitim uvjerenjima i vrijednostima nije stvar semantičke relacije nego stvar karaktera. Prvi element je stvar *vjerovanja* (koje može biti istinito ili neistinito), dok je drugi element stvar *djelovanja* (koje naprosto jest ili nije, koje može biti primjereno ili neprikladno..., ali ne može biti istinito ili neistinito). Prvi element je *teorijski*, drugi je *praktički*. Samo teorija može biti istinita ili neistinita, praksa ne može.¹⁴

(3) Ipak, kada se radi o *istinitom* i *istinskom*, čini nam se da oni imaju nešto zajedničko i da nije slučajno da imaju isti etimološki korijen. Dobra analogija bila bi *ljubav*. Postoje razne vrste ljubavi: ljubav prema ženi, ljubav prema domovini, ljubav prema sportu, itd. Iako su to potpuno različite stvari, ipak nam se čini da imaju nešto zajedničko zbog čega jesu instance *ljubavi*.¹⁵ Mogli bismo reći da postoji ljubav

---

¹¹ Dugo se smatralo da je Učka visoka 1399 metara, no nedavno se otkrilo da je zapravo visoka 1400 metara.

¹² *Gnothi seauton* nije tautologija. U samospoznaji možemo pogriješiti.

¹³ Uobičajeni izrazi u duhu hrvatskog jezika bili bi *Budi svoj!* ili *Budi ono što jesi!* U ovim formulacijama naglasak je više na voljnom elementu nego na spoznajnom, ali jasno je da i one pretpostavljaju spoznajni element.

¹⁴ Ovdje treba napomenuti da zastupnici egzistencijalne istine, Veljak i Baumgartner, smatraju da na dubljem nivou ne postoji razlika između vjerovanja i djelovanja, tj. teorije i prakse. Uvid je *prima facie* jasan: ako zapravo nema razlike između vjerovanja i djelovanja, onda ono što inače smatramo karakteristikom jednoga zapravo može biti i karakteristika drugoga.

¹⁵ No ako nemaju nešto zajedničko što ih čini instancama ljubavi, onda je Platon u *Simpoziju* počinio logičku pogrešku ekvivokacije.

i različite vrste ljubavi, kao što postoje prijevozna sredstva i različite vrste prijevoznih sredstava, obrazovne institucije i različite vrste obrazovnih institucija, itd. Stoga bi zastupnik opcije (1) mogao tvrditi da *postoji istina i različite vrste istine*. Prema ovoj slici, *istina* bi bila superordinirani ili logički nadređeni pojam, a *semantička istina* i *egzistencijalna istina* bile bi subordinirani ili logički podređeni pojmovi. *Istina* bi bila *genus proximum* ili viši rodni pojam, a *semantičku istinu* i *egzistencijalnu istinu* razlikovala bi *differentia specifica* ili vrсна razlika. Ova slika može izgledati razumno i privlačno. Međutim, problem s ovom slikom jest u tome što nije jasno koja je definicija superordiniranog pojma. Superordinirani pojam mora biti definiran nezavisno od subordiniranih. U ovom slučaju, to znači da *istina* mora biti definirana nezavisno od *semantičke istine*. Tom definicijom trebalo bi biti obuhvaćeno ono što bi bilo zajedničko različitim vrstama istine, a pitanje je postoji li uopće takvo nešto. Drugim riječima, pitanje je je li pojam *semantičke istine* subordiniran pojmu *istine* ili pojam *semantičke istine* naprosto jest pojam *istine*.

Ovdje bi dobra analogija bila *sestra*. Primarno i doslovno značenje riječi *sestra* jest *ženski potomak istih roditelja*. U izrazima *medicinska sestra* i *časna sestra* riječ *sestra* koristi se u metaforičkom smislu. Medicinske i časne sestre mogu, ali ne moraju biti sestre u doslovnom smislu, one mogu biti jedinice. No to ne znači da postoji superordinirani pojam *sestra*, a da su onda *krvna sestra*, *medicinska sestra* i *časna sestra* pojmovi koji su subordinirani višem rodnom pojmu *sestra*. Postoji samo jedan pojam sestre (*krvna sestra*) koji se u izrazima *medicinska sestra* i *časna sestra* koristi kao metafora. Isto vrijedi i za istinu. Postoji samo jedan pojam istine koji se u izrazima *istinski prijatelj* i *istinsko postojanje* koristi kao metafora.¹⁶

Govoreći o vrstama istine, možemo navesti stav Bože Milanovića. U *Ontologiji* iz 1963. on kaže:

»Mi razlikujemo tri vrste istina: logičku, koja je sklad između razuma i stvari, moralnu koja je sklad između riječi i misli i ontološku koja je sklad između stvari i njezine ideje, u prvom redu one, koja je u Božjem razumu.« (Milanović 1963: 28)

¹⁶ Zanimljivo je da zvuči prirodno govoriti o *vrstama istine* i *vrstama ljubavi* dok ne zvuči prirodno govoriti o *vrstama sestara*. Možda je to zato što je različitim *vrstama istine* i *vrstama ljubavi* zajedničko nešto što je esencijalno za pojam (definicija), dok je različitim *vrstama sestara* zajedničko nešto što je akcidentalno za pojam (konotacija). Naime, *briga za braću* mogla bi biti važno, ali ipak akcidentalno svojstvo *sestre* (konotacija), dok bi sklad između mišljenja i stvarnosti bio esencijalno svojstvo *istine* (definicija). Možemo generalizirati: mogu postojati vrste *X-a* samo ako *X* kao superordinirani pojam ima definiciju nezavisnu od definicija svojih instanci. Pri tome ta definicija zahvaća ono što je zajedničko različitim vrstama *X-a*.

Dakle, ono što je zajedničko različitim vrstama istine jest *sklad* ili *podudaranje*. U skladu s ovim uvidom mogli bismo tvrditi da postoji i istinitost ljudskog postojanja i da se ona sastoji u *skladu između nečijih vrijednosti i načina na koji živi*. Ovdje treba napomenuti da istinu ne predstavlja bilo kakav sklad. Sklad između fizičkih predmeta nije istina. To da ključ odgovara nekoj bravi ne znači da je ključ istinit o bravi ili ona o njemu. Da bi sklad bio istina potrebno je da jedna strana ima element *intencionalnosti*, svjesnosti ili mišljenja. Tek tada možemo govoriti o mišljenju. Međutim, to znači da je istina *semantička relacija*. A u kontekstu ove rasprave, to bi značilo da je primarno značenje *istine* semantičko, a da su ostala metaforička ili u najboljem slučaju sekundarna i derivirana.¹⁷ Doista, za ostale vrste istine koje navodi Milanović lako možemo naći druge, primjerenije termine. Sklad između riječi i misli je *iskrenost*. Sklad između riječi i djela je *dosljednost*. Za stvar koja je u skladu sa svojom idejom reći ćemo da je *prava, dobra, istinska, stvarna*, itd. To su pojmovi koji su bliski pojmu istine, ali nisu s njime identični. O *iskrenosti, dosljednosti* i *istinskosti* može se govoriti kao o nekim vrstama istine, ali samo u metaforičkom smislu, ne u doslovnom. Dakle, nije tako da postoje tri vrste istine. Postoji samo semantička istina, a ostale su sekundarne, derivirane ili metaforičke.

Ovaj zaključak može izgledati uvjerljivo. Međutim, treba napomenuti da se i u suvremenim filozofskim raspravama govori o različitim vrstama istine. Govori se o *kontingentnim* i *nužnim* istinama. Govori se o *činjeničnim istinama* koje su istinite na osnovi činjenica u svijetu (Ujak je visok 2 metra.) i o *formalnim istinama* koje su istinite na osnovi logičke forme suda (Ako je ujak visok 2 metra, onda je visok 2 metra.) ili eventualno na osnovi *značenja pojmova* od kojih su sačinjene (Ujak je brat od majke.) Činjenične i formalne istine dvije su potpuno različite stvari, a ipak, bez ikakva ustručavanja, i jednu i drugu nazivamo istinom.¹⁸ Dakle, postoje različite vrste istine. A ako već

---

¹⁷ Iako tvrdi da postoje vrste istine, i kod samog Milanovića možemo naći formulaciju koja sugerira ovakav stav: »Dakle istina postoji samo u razumu, a stvar se zove istinitom samo nekako sporedno.« (Milanović 1963: 29)

¹⁸ Jasno, može se pokušati jednu vrstu istine reducirati na drugu i onda tvrditi da postoji samo jedna vrsta istine. (1) Mill je smatrao da su sve istine empirijske, čak i istine logike i matematike. No i on je priznavao da postoje prazne, formalne istine. (2) Quine je smatrao da svi sudovi imaju i činjeničnu i pojmovnu komponentu tako da je razlika između prvih i drugih samo razlika u stupnju, a ne i u vrsti. No ako možemo razdvojiti činjeničnu i pojmovnu komponentu, to znači da imamo kriterij i jedne i druge, a to onda znači da razlikujemo vrste istine. (3) Wittgenstein je tvrdio da činjeničnim sudovima istinosna vrijednost ovisi o stanjima stvari u svijetu, a da su *tautologije* istinite ma kakva bila stanja stvari u svijetu. Znači li to da su tautologije samo rubni slučajevi činjeničnih istina? Ne, jer je očito da je njihova priroda različita. (4) Isto vrijedi i za suvremenu formulaciju u terminima mogućih svjetova. One koje su istinite u svim mogućim svjetovima moraju po svojoj prirodi biti različite od onih koje su istinite samo u nekim mogućim svjetovima. Jedne nisu rubni slučaj drugih.

postoje činjenične i formalne, možemo se upitati zašto ne bi onda postojale i egzistencijalne, ontološke, moralne, itd.? No odgovor je jasan. Činjenične, formalne i pojmovne istine jesu *karakteristike suda*, a ne ljudskog postojanja, djelovanja ili fizičkih predmeta. Samo sudovi (iskazi, vjerovanja, itd.) mogu biti istiniti ili neistiniti. Ljudsko postojanje, djelovanje i fizički predmeti naprosto nisu vrsta stvari koja može biti istinita ili neistinita. Zbog toga, čak i ako postoje vrste istine, ne možemo govoriti o doslovnoj istinitosti ili neistinitosti ljudskog postojanja. Egzistencijalna istina mora biti metafora.

Ako za nekoga kažemo da je konj, onda pod time mislimo da je jak kao konj ili glup kao konj (točan smisao ovisi o kontekstu). Hoćemo reći da ima naglašenu karakteristiku snage ili gluposti, karakteristiku koje inače ima konj. Dakle, ako je *X* metafora za *Y*, onda *X* i *Y* moraju *dijeliti relevantnu karakteristiku*. U slučaju semantičke i egzistencijalne istine to bi bilo nekakvo slaganje ili podudaranje između nečeg intencionalnog u našem umu i nečeg ne-intencionalnog u svijetu.¹⁹ Egzistencijalna istina (podudaranje subjektivnih vrijednosti i objektivnog načina života) nije istina u doslovnom smislu (podudaranje subjektivnog suda i objektivnih činjenica), ali *slična* istinu u doslovnom smislu. Upravo zbog te sličnosti mi možemo reći da je nečije postojanje istinito ili neistinito, ali pri tome istinitost koristimo kao metaforu. Strogo uzevši, nečije postojanje ne može biti istinito ili neistinito. Ono može biti teško ili lako, dosadno ili zanimljivo, no ne može biti istinito ili neistinito.

Isto vrijedi i za takozvanu ontološku istinu (podudaranje predmeta sa svojim pojmom). I tu se *istina* koristi u metaforičkom smislu jer postoji relevantna sličnost s istinom u doslovnom smislu (semantičkom istinom). U oba slučaja postoji podudaranje nečeg intencionalnog s nečim ne-intencionalnim, samo što je smjer suprotan. U slučaju semantičke istine sud odgovara stanju stvari, dok u slučaju ontološke istine predmet odgovara pojmu. Na koncu, pojam sam po sebi ne može biti istinit ili neistinit. On mora biti dio suda jer samo sud može biti istinit ili neistinit. Zbog toga trebamo zaključiti da, kada govorimo o ontološkoj istini, govorimo o istini u metaforičkom smislu.

Pored navedenoga, moramo napomenuti da pojam istine ima izrazito jak pozitivan vrijednosni naboj. Istina je važna. Istina je dobra. Istina je poželjna. Istina je nešto što se mora prihvatiti, sviđalo nam se ili ne. Treba slijediti onoga tko zna istinu i slušati onoga tko govori istinu, itd. Zbog tog izrazito jakog pozitivnog vrijednosnog naboja ne čudi što se *istina*, *istinitost*, *istinskost*

¹⁹ Činjenica da različite vrste istine dijele relevantnu karakteristiku *prima facie* podupire opciju (1). Međutim, one ne dijele *točno onu* karakteristiku koju zahvaća doslovni smisao, nego *nešto općenitiju* karakteristiku. Zato govorimo o *sličnosti* karakteristika, a ne o *identitetu* karakteristika. Kada kažemo da su muškarci svinje, ne želimo reći da se doslovno *valjaju u blatu* nego da, recimo, *preferiraju jednostavna i trenutno dostupna zadovoljstva* ili nešto slično.

itd. pripisuju onome što je dobro i onome do čega nam je stalo. Ovaj naboj u velikoj mjeri objašnjava zašto govorimo o *istinskom* prijatelju, *istinskom* domoljubu itd., iako oni ne mogu biti istiniti u doslovnom smislu. Time što im pripisujemo *istinitost* zapravo želimo reći da su *dobri, vrijedni, pravi*, itd.

Možemo zaključiti ovu raspravu:

- (1) Semantička i egzistencijalna istina nisu isti pojam i ne stoje za isto svojstvo.
- (2) Nisu ni potpuno različiti pojmovi koji stoje za potpuno različita svojstva.
- (3) Samo semantička istina jest istina u doslovnom značenju.
- (4) Egzistencijalna istina je metafora, kao i ontološka istina i druge slične upotrebe pojma istine.
- (5) Ne postoje vrste istine.
- (6) Ne postoji opći superordinirani pojam istine koji bi obuhvaćao subordinirane pojmove semantičke istine, egzistencijalne istine, itd.
- (7) Trebamo prihvatiti rezultate jezičke diferencijacije te *istinito* i *istinsko* koristiti kao srodne, ali ipak različite pojmove.

Literatura

Baumgartner, Hans Michael: *Konačni um: k sporazumu filozofije o samoj sebi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Berčić, Boran: »O aktivnom subjektu: ogled iz filozofije percepcije«, *Prolegomena*, god. 13, sv. 2, 2014.

Blackburn, Simon: *On Truth*, Oxford University Press, Oxford, 2018.

Flego, Gvozden (ur): *Zbilja i kritika: posvećeno Gaji Petroviću*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2001.

Gelo, Milan: »Pojam istine u misli Josepha Ratzingera: istina kršćanstva«, *Spectrum: ogleđi i prinosi studenata teologije*, 2012/13.

Glanzberg, Michael: »Truth«, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018a, <https://plato.stanford.edu/entries/truth/> (16. 8. 2020.).

Glanzberg, Michael (ur): *The Oxford Handbook of Truth*, Oxford University Press, Oxford, 2018b.

Gluhak, Alemko: *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.

Horwich, Paul (ur): *Theories of Truth*, Dartmouth, Aldershot, 1994.

Kangrga, Milan: *Misao i zbilja*, Naprijed, Zagreb, 1989.

- Kirkham, Richard: *Theories of Truth: A Critical Introduction*, A Bradford Book, The MIT Press, Cambridge (MA), London, 1995.
- Knežević, Anto: *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991.
- Künne, Wolfgang: *Conceptions of Truth*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Lynch, Michael (ur): *The Nature of Truth: Classic and Contemporary Perspectives*, A Bradford Book, The MIT Press, Cambridge (MA), London, 2001.
- Milanović, Božo: *Ontologija*, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1963.
- Novalić, Fahrudin: »Smisao istine«, *Filozofska istraživanja*, 127–128, sv. 3–4, 2012.
- Petrović, Gajo: *Mišljenje revolucije*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- Rječnik filozofskih pojmova*, Udruga za promicanje filozofije, *Filozofija.org*, (<https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#top>) (16. 8. 2020.).
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, G–K*, Matica hrvatska, Matica srpska, Zagreb, Novi Sad, 1967.
- Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I: A–J*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.
- Školski rječnik hrvatskog jezika*, Školska knjiga (<http://rjecnik.hr>) (25. 8. 2020.)
- Veljak, Lino: »Pojam istine u djelu Gaje Petrovića«, u: Flego (ur.), 2001.
- Veljak Lino: »S onu stranu dogmatizma i relativizma«, *Filozofska istraživanja*, 127–128, sv. 3–4, 2012.